

TRENCSENYI LÁSZLÓ

ÁMK – Tanoda – Agóra Régi és új változatok a komplexitásra és nyitottságra

NAPLÓ

Fél évszázaddal ezelőtti történetre emlékeztünk június 11–12-én Sarudon – a közösségi házban és az interneten párhuzamosan szervezett júniusi konferencián. A falu egykori szegénysége ma jóformán a múlté. A Tisza-tó idegenforgalmi esélyeivel jól sáfárkodó település joggal nevezzi „Élményfalu”-nak magát.

A konferencián a csaknem fél évszázad előtti „hőskorszak” még élő főszereplői (helyi pedagógusok, népművelők) és az egykori ÁMK-mozgalom (a Vészi János könyvcímébe¹ foglalt, sci-fibe illő, bátor utópiának gondolt „*alfáknak*” *jövendölt innovációk*) szakértői, koordinátorai vettek részt. Persze nem egyszerű „bajtársi találkozó” volt ez az alkalom. Nem az ÁMK-k, az egykori Általános Művelődési Központok őszülő harcosainak, aktivistáinak nosztalgikus gyülekezése. A tradíciók és az új törekvések harmóniáját keresték a megszólalók.

Még valamit az alkalomról és a helyszínről. Mint Homérosz születése körül, a történeti emlékezetben ma is zajlik az elsősről a vita. Már javában működtek a legendás „húszak” (a pilotprogram

kedvezményezettjei), és Sarud prioritása vitán felül állt, amikor a tázláriak igazolták, hogy ők már ’71-ben integráltak iskolájukat és művelődési házukat. Volt valami a levegőben a mára boldog békeidőknek tűnő hetvenes évek elején, amikor a kultúráközvetítés bizonyos ideológiai nyűgöktől szabadulni látszott. Pénz nem volt több, de már nem volt több a politikai ellenőrzés figyelme sem, inkább a művelt, „olvasó nép” eszméi jegyében fordult figyelem a kultúráközvetítés intézményeire. S ebben a pezsgésben, olvasztótégelyben született a gondolat, s születtek az integrált intézmények. Kerek volt mégis az emlékezés – az ÁMK-sztorit illetően gazdagon dokumentált – Sarudon. Hiszen június 21-én zajlott (1975-ben) az a tantestületi értekezlet, mely döntött az integrációról. Azaz születésnapra emlékezhettünk mégis. Valami „szputnyikot” vagy „pfizert” kaphattak a helybeliek kiegészés ellen. A kötetlen beszélgetésben megszólalván a kiegészésnek nyoma sem látszott, s nem volt a társaság feltétlenül tipikus.

¹ Vészi János: *Alfa születik*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1980.

Akik ott lehetnek a találkozón, azoknak tehát majdnem kerek az évforduló. A moderátor, köszöntője alatt, képeket vetített. A résztvevők számára ismerős felvételek. Elmosódó portrék.

Ahogy emlékeink is kopóban. Ősz hajjal itt üldögélünk, s e hajszálaknak csak egy részét magyarázza az életkor, másik része azokból a perkedésekből, küzdelmekből ered, melyet „ÁMK-zászlók” alatt vívhattunk. Nyilván új idők, új kihívások, új jelenségek foglalkoztatják a kultúráközvetítők 21. századi nemzedékét. Számukra

mint tanulságokat, ősz hajszálakkal együtt, életünknek egy je-

lentős részét felidéztek Sarudon, a bölcsőhelyen. Szóba hoztuk a már elhunyt Vészi János, Jeney Lajos, Nagy Vera, Vatikó Éva s Pócze Gábor, az első nemzedék teoretikusainak és pártfogóinak nevét, munkásságát.

S az épületek! Elsők közt Sarud. Ebben az épületben működik ma két összevont osztály – cigány gyerekek egytől-egyig. Jeney Lajos építési dicsekvéseinek fontos eleme ma is látható, emlegetjük a Klebelsberg idején épült emeletes iskola és az 1973-ban (a Petőfi-emlékévben akciósan épített) klubkönyvtár közé emelt összekötő „nyaktagot”, mellyel Jeney szimbolikus tettet hajtott végre: egyesítette a közoktatásnak és a közművelődésnek nem csupán tereit, de szellemét is. A szomszédban, Besenyőtelten, nem sokkal ezután már épülhetett teljesen új konstrukció, még az akkor éppen (ezt is így magyarázta az építész) „nem használt” templomot is közművelődési célokra vették igénybe, a település aztán

nem sokkal rá kimaradt az „ÁMK-s” közbeszédéből. Többet tudunk a némi iróniával nevezett alföldi „Vörös Kecelről”, a híres-nevezetes, ajándékba kapott Vasarely-pannával az épület homlokzatán. Bármennyire is maga Pozsgay, a miniszter nyitotta meg – mint a „jövő közintézményét” –, szét lehetett fűrészelni a komplex célokra létrehozott épületegységet. Jeney Lajos főépítész volt Mezőhegyesnek. A József Attiláról elnevezett ÁMK-t illetően ő képviselte, hogy a modern tömegépítéssel eszközeiből is lehet

stílusos középületet előállítani, típuspanelekből is – szemben a kibontakozó, mi ta-

gadás, pazarló organikus építészeti hullámmal. A baranyai Dobszán sok új építés nem volt (hacsak a tagközségben, Ceglédpusztán a Makovecz-iskola tervezte, ám hamar a gombaveszedelemben romló Faluházat nem említjük).

Szellemi és lelki beruházás volt annál inkább. Említsük a debreceni Újkert birtalmát, ahol az emlékezők szerint az uszoda egy pártfőtitkári látogatás, kávézás alatt létrejött alku nyomán épülhetett az együtteshez. Itt volt Földes, mely büszkén viselte Karácsony Sándor nevét, s méltó a nagy elődhöz. Zalaegerszeget szerettük mint érdekes megoldást – robot fogadta a belépőt. A Jeney-műhelyben nevelkedett Bocsarov Andrej is megpróbálkozott az organikus építészettel. Csorváson tervezett kacsalábon forgó palotát. (Hogy ezt hogy tudták szétszedni az új tulajdonosok?) Zsombó érdekes világ volt, a magyarországi falvak egyik legfiatalabbika, a tanyavilágból hirtelen kinőtt falu. A rossz minőségű talaj miatt

Jeney Lajos építési dicsekvéseinek fontos eleme ma is látható

ide nem mertek téeszt szervezni, a gazdák rátaláltak a gyümölcsfaültetés lehetőségeire – a gazdamesterséget már az ÁMK-ban tanulták, sőt, a '80-as években a tanácselnök NATO-kompatibilis telefonhálózatot szerzett be a településnek. Baja is itt van, a déli végvár. Kunszentmiklós Varga Domonkos nevét vette fel, utóda ma is a pedagógiában, kultúrában jelentős Varga fivérek egyike nevét viseli. Halásztelek nem csak a kreatív igazgató, Kovács László

emléke miatt fontos; a régi és új épület egybekapcsolása volt az építészeti bravúr, ahogy az agglomeráció lakóinak lélekszáma megnőtt. Sármellék

zarándokhely is volt, furcsa módon Apáczai-díjas igazgatója elvesztése után is ÁMK, hisz az óvoda és a közművelődés tartozik itt egybe, a község vergődővén iskolája nélkül. Martonvásár, a táncos lábú lányok s a gyerekszínjátékosok tették híressé. Csepel is sokáig őrizte nevében az *ÁMK* nevet, nagyvárosi környezetben vált nevezetessé. Pécsről ne feledkezzünk meg, a Kamarás István kedves kritikájával „pedagosaurusznak” nevezett, egybe-tervezett épületegyüttesről. Hogy a kertváros közepén elhelyezett komplexumot ma miként lehet házanként különbözőképpen kezelni – nem tudhatni. Mindenestre a „Csorba Győző Városi Könyvtár Apáczai Csere János Fiókkönyvtára” hosszú nevével máig vállalja a korábbi ÁMK-funkciót, élénk, többgenerációs kulturális élet zajlik itt. (A Nevkónak becézett egykori intézményből kiszakított egyik iskolában dolgozik N. E., annak idején igazgatóinak is fekete báránya, ma a PDSZ Jeanne d’Arcja,

annak idején igazgatóinak is fekete báránya, ma a PDSZ Jeanne d’Arcja

mindennap mond valamit a munkavállaló pedagógusok védelmében. S ne feledkezzünk meg a Karinthy ÁMK-ról Káposztásmegyeren, mely az ÁMK-k országos egyesületének utolsó elnökét adta.

Kiváló, tanácselnökökből lett lokálpatrióta polgármesterek emlékét idéztük. Szilágyi Menyhért, Laták Ede, Kassai Béla, Toller László már nincsenek az élők sorában. A mozgalom „vezéralakjai” közül a sarudi Bak József, Végh Mihály

és felesége, Manyi már csupán a helybeliek emlékezetében s a vendégekében is él.

A többiek? Soroltuk szomorúan a további veszteségeket, az ÁMK-mozgalom egykori meghatározó személyiségeit: Galambos Sándor Kunszentmiklóst alapította, Oroszy Zoltán Zalaegerszeget, Lakatos János Debrecent, elvesztettük Bordás Imrénét is, aki Tiszaörsön igazgatóhelyettesként volt meghatározó személyiség, Kovács László Halászteleken teremtett ÁMK-t, Udvaros Károly Martonvásáron, Ferge Jóska (csak így: Jóska) különleges emberségét szerette a mozgalom, minden „szakmai kulimász” nélkül mondott ki fontos dolgokat. Kálmán Ferenc Zsombó hőse volt, Hanczik Mátyás Mezőhegyesé. Szilágyi János és Bódis Éva a pécsi Nevkót vezették. Végül az egyesület elhunyt vezetői kerültek szóba. „Szegény” Németh Pistának (e jelzőt kapta) emlékezetes megnyilatkozása volt, amikor egy esztergomi szakmai találkozón a „minisztériumi elvtárs” azon aggályoskodott a '80-as évek elején egy legitimáló rendelet vitája során, hogy a „működés minimális feltételeit” meg kellene határozni (hány szögnek, hány széknek

stb. kell lennie), s erre ő: „zárják be akkor a nem megfelelő iskolákat is”. A kiküldött szigorúan nézett, de a rendelet megjelent. A csepeli Feith Bence is megküzdött saját bürokratáival. Csiba Gyulának egy szavajárása maradt „örökül”: „a bajai ember”. A martonvásári direktort emlegetvén idéződött fel példázata a „vakhangyáról”, mely a kiégésnek bizonyos szempontból antinómiája lehet: nem néz se jobbra, se balra, csak teszi a dolgát, halad előre.

Ennyi az emlékezet dolga, nézzük azokat az esélyeket, azokat a kulturális vonatkozásokat,

értékeket, melyeket a felsorolt elődök és munkatársaik dajkáltak:

miképp vannak jelen. Az idő elment, elment a vonat, kétszer ugyanabba a folyóba nem lehet lépni. Állami iskola, önkormányzati óvoda, civil közművelődés immár nem lesz egy egységes szervezet. De talán mégis vannak innovációk, melyek felmutatják azokat az értékeket, melyeket az ÁMK-k is hordoztak, s a feladat az, hogy az új formációknak továbbadjuk a tapasztalatokat.

Alább négy hozzászóló mondanivalóját igyekszem többé-kevésbé részletesen visszaadni.

Szabó Irma a földesi értéktár valódi és az ÁMK-értéktár virtuális őrizője, egyetemi oktató szólt először:

„Elment volna az „ÁMK-vonat”? Ebben nem vagyok biztos. Optimista vagyok, nem lehetnék más, jeles földim, Karácsony Sándor szerint a pedagógus nem lehet megkeseredett, s a felnőtteket is

jókedvre kell deríteni. Ha nem vagyunk optimisták, hogy teljesítjük a „feladatot”? Az „ÁMK-történelembe” 1970–80 közt kapcsolódtam. Ez adna mondanivalót. Egy kis visszaemlékezés. 2005-ben elkészítettem PhD-disszertációm *Utópia és valóság, elmélet és gyakorlat ellentmondásai az ÁMK-k fejlődéstörténetében* címen. Azt állítottam, s az opponensek el is hitték: az ÁMK-k harmadik nemzedékét követi még a negyedik. S joggal. Ez az „életen át tartó tanulás” generációja lesz – írtam. Miért lehetett ebben gondolkodni, miért voltam ebben biztos? Meg lehet-e állítani

a vonat? Sok munka született, melyből tanultam, s be lehetett bizonyítani: azok-

nak az általános iskolásoknak, akik ÁMK-kban tanultak (ahol iskolába járás mellett egyéb kulturális szolgáltatásokat is igénybe vettek), nos az ő kulturális szocializációjuk felnőttkorukra teljesebb. Művelődési aktivitásuk 20-25%-kal magasabb volt a nem ÁMK-s iskolákban végzetekénél. Ezt bizonyítani lehetett. S ha felnőttkorban e képességük megmaradt, ez tán öröklődik. Sokan írták: szívesen járatnák olyan iskolába gyerekeiket, ahol a tanulás színtere a tanóra, ám a tanóra kiteljesedik (ahogy Mihály Ottó fogalmazta: a kötelezőség és a szabadság birodalma közt nagy átmenetek és nagy találkozások működhetnek). Nem egyszerűen együttműködésről van szó, hanem a folyamatban gondolkodásról.

„A bölcsőtől a sírig” – együtt tervezték Földesen a munkaközösségeket, ideértve a „társadalmasítást” is, amiről Vészi János írt. A munkaközösségekben benne volt a sokoldalú megközelítés (óvónő, tanító,

Ez az „életen át tartó tanulás” generációja lesz – írtam.

könyvtáros, népművelő, de a helyi munkahelyek is képviseltették magukat: a matematikai munkaközösségben például ott ült a tévesz főkönyvelője is). Ez megkerülhetetlen volt, hiszen a helyi társadalom problémáira próbált válaszolni az ÁMK. Akkor úgy láttam, lesz negyedik nemzedék – most is így látom. Ebben az intézményben benne volt a képesség: valóban egy helyi közösség formálójává válhatott. A nemrég elhunyt Gelencsér Katalin kívülállóként azt írta 2006-ban: „az ÁMK olyan kulturális formákhoz vezet, melyben az egységre, egységességre törekvő műveltségfelfogás átlépi a hagyományos műveltségkép határait”. Ebben minden benne van. Az ÁMK mit adott? Egy településen magunkra eszméltünk. Láttuk, hogy azzal kell foglalkozni, amit a helyi társadalom kínál. Ez volt a „környezetfüggőség” elvem, s ennek három eleme: a „helyi-ség” (lokalitás), „megrendelhetőség” (azt kell kínálni, ami a helyi társadalomban megjelenik, amit igényelnek) s a „személyesség”, akár csoporttal, akár közös-

séggel tartjuk a kapcsolatot. Nem csak kultúraelsajátítók, de kultúraszervezők is. Bevonjuk őket a megvalósításba. Aki erre ráeszmél, az nem fogja elfeledni. Benne marad a tudatában. Aki megkóstolja, nem fogja elengedni, csak azért, mert szétválasztották az intézményeket. Vészi már ’74-ben megírta: nem épület kérdése, hanem a *folyamatokban való gondolkodásnak* van szerepe. A gyakorlatban eldől: különálló fogalmakat („a kultúra csakazértis egységes folyamat” – volt egy ÁMK-találkozó jellegűje) integrálni tudjuk a valóságban is. Sok intézménynek

bizony ilyen volt a gyakorlata, ha nem is oldhatott meg mindent. A településnek van megkerülhetetlen intézménye. Sokirányú a kommunikációja. Belső és külső is. Azért lesz jó az ÁMK-ban dolgozni, mert a gyerek odahívja egész családját, anyát, nagymamát, utána ők is önálló-sodnak, magánemberként is jöhetnek. A sokirányú kommunikáció lebontja a gá-takat, amelyek eltántorítanak őket, hogy felkeressenek egy intézményt. Egy tele-pülésen egy jól működő intézmény meg-kerülhetetlen, elérhető. Ha funkcióit tel-jesíti, az élet teljesebbé tételét szolgálja. A dolga, hogy segítse az embereket a kul-túra eszközeivel, hogy boldogabban él-hessenek. Ennek alapján mindez több, mint magába foglalni különböző élet-korú, eltérő társadalmi csoportoknak kí-nált szolgáltatásokat. Az ÁMK a generá-ciókat hívta egy fedél alá. A különböző életkorban közösen vagyunk azonos sze-repben: ez is beépül ez emberek tuda-

az ÁMK a generációkat hívta
egy fedél alá

tába. Ezt igénylik; aktivizálják saját ma-gukat. Ezek kiemelt jellemzői ennek az intézménytípusnak.

De van abban is valami jogos, hogy va-laki az ÁMK-kat a modern, mai kori vi-déki, kisvárosi, halmozottan hátrányos helyzetűek agórájának nevezte. Ez már az átmentése az eszmerendszernek.

Említenék kutatásokat. Az első idő-szakban (’70-es, ’80-as évek) utat kellett törnünk. Egymástól tanultunk. 1980 kö-rül alakult meg (a 10 év utáni deledőn) az ÁMK-k 25%-a. Már volt bázis, amit fel lehetett használni, Vankó Ildikó, Vaikó Éva, Vészi János, Csoma Gyula, Talyigás Katalin, Tóth Béla is írtak, később már egész apparátus (tárcaközi bizottság Kéri

Ildikó koordinációjában). Publikációk születtek, kritikusok is voltak. Utána már a sajátosságokat feltáró kutatások zajlottak. Az OPI Iskolafejlesztési Központjának munkái, Eszík Zoltán, Kovács László, Pócze Gábor írásai – sokat lehetett tanulni. Az OPI műhelyében megszületett a megállapítás: „a magyar társadalom intézményfejlődésének szerves következménye”. Ha hiszünk e tájékozott emberek állításainak, ha ez *szerves fejlődése* volt a magyar intézményrendszernek, akkor a szerves fejlődés lényegének megfelelően tovább tart, ha átalakult formában is. Ezt nem lehet megkérdőjelezni. Az volt a cél, hogy a magyar művelődésügy számára prototípusokat dolgozzunk ki. Erre jöttek létre munkabizottságok, kutatócsoportok. A legnagyobb kutatás Pécsen zajlott Mihály Ottó vezetésével. Az OSZK egész módszertani könyvsorozat, tizenkét kötetet

adott közre, Vaikó Éva a Népművelési Intézetben szöveggyűjteményt is, 1981 és 1985 közt volt a hőskorszak nagy kísérlete, a „húszak”-é. Különböző képzéseken vettünk részt – minderről a Népművelés hűségesen tudósított annak idején. A „húszak” is közösséggé szerveződtek, szakszervezetbe, országos egyesületbe is tömörültek, voltak találkozók, kiadványok (az *Alfa* újság, a bajai őszök kiadványai stb.). Mindezek segítették az intézményeket.

Összefoglalva: mit adott az országnak az ÁMK? Ebben az időszakban az ÁMK segített a körzetesített településeknek is. Megértették: ha jobb minőségű nevelési folyamatba engedik a gyerekeiket, az megnyugtató a szülőknek. Ezt is

számszerűsítve lehet nézni: a közigazgatási változásoknál sok település helyben saját ÁMK-t alapított – mert hatással volt a gyerekekre, szülőkre. Mit adott a pedagógusnak, szakembernek e kihívás? Az egységes folyamatszervezés az igazi integráció, nem csak gazdasági, építészeti. Hogy az új típusú intézményekre figyeltek? Hírnevet adott a településeknek, az érdeklődés középpontjába kerültek. Az egyes dolgozók is, az óvónő, a tanító, a népművelő, a könyvtáros. Azt nézte: mit tud hozzátenni a közöshöz. Olyan munkakörök alakultak, melyekben, bár mindenki saját munkáját végezte, mindenki felhasználta az adott, új lehetőségeket. Tanórát tartani kiállítási térben – ez újdonság volt. Ma már Földesen gyakorlat. A könyvtárba vitt óra. Hogy jó jegyet lehet kapni egy szakköri foglalkozáson nyújtott jó teljesítményért. Nem a tanórák központúságon volt a

a nem felosztható emberről szól

hangsúly, hanem az ismeretszerzés maga és ennek különböző helyei lettek fontosak. Most is biztos vagyok abban, hogy mindez ösztönzően hatott a kollégák szakmaiságára. Átgondolták, hogy lehet élményszerűbbé tenni – akár szülők, nagyszülők bevonásával – az iskolai ottlétet. Ezzel sokan megpróbálkoztak. Földesen azért volt más e fejlődés, mert az ÁMK létrehozása egybeesett időben Karácsony Sándor rehabilitációjával. Próbáltuk az ő eszmeisége és az ÁMK közti kapcsolatot megtalálni. Ki is kiáltottuk, hogy Karácsony eszmeiségétől nem idegen az ÁMK, az egységes művelődési folyamat, mely a *nem felosztható emberről* szól, ha különböző szerepben is vagyunk. Az ÁMK szellemiségében megtaláltuk

ezt a tanulás, művelődés szempontjából is ozthatatlan embert, már az ősműben, az „Alfa születik”-ben. Ami nagyon hatott a pedagógusokra: az *illetékesség* kérdése. Ki az illetékes? Ez ösztönzött mindenkít. Hogy váljon képessé arra, hogy elérje: legyen joga fejleszteni – a *másik szabadságának biztosításával*. A „mellérendelés” Karácsony-i gondolata az ÁMK vezető filozófiája volt, a partnerközpontúság, a „másik ember” tisztelete, a civil közösség alakulása. Ezek a meggyőződések még tán ma is megvannak. Földesen vannak. A település legvonzóbb ernyőszervezete most is.

Ami még az ÁMK-k nagy hozadéka: a benne dolgozóknak fontos volt megismerni a települést, elhelyezni az intézményt a település egészében. Ez az intézmény nem egyszerűen kitűző volt a polgármester gomblyukában; törődött vele. Az ÁMK megelőzte korát – helyi értéktárat ápolt, s munkája ezekre épült. Hogy mindezt ismerje, átörökítse, éltesse a település polgára.

Voltak nehézségek is. Amelyek most még inkább előtérbe kerültek. Nem volt komplex munkakör, a bérezési táblázatok eltértek (ezeken ma már mosolygunk), de mégiscsak Földes kezdte az ÁMK-szakszervezet megalakítását – amikor a közművelődés munkavállalói nem kaptak pedagógus-illetményföldet.

A túlsó partra mit hozhatunk? Tán ezt a Karácsony-i gondolatot, mely a debreceni mester sajátos nyelvezetével azt fejezi ki, hogy éppen az emberi különbözőség teremti meg az együttműködés szükségét: „Dolgozhatunk össze, mert nem vagyunk egyformák.” Ezt áthoztuk. Ahol nem maradt meg, ott az ÁMK sem volt hatékony. Azt mondom: lehetne ebben gondolkodni. Az ÁMK (ahogy Vészi

írta) az „alfa-modellnek” csak egy állapota, olyan modell is benne volt, hogy az állam, az önkormányzat csak egy alkotórésze az intézménynek. Lehet civileké, egyházé különböző fenntartásban. S lehetne szerződéses együttműködést kötni, válhatnának kerek egészé, egységben kidolgozva a folyamatokat. (Hisz tudjuk: „A vár lelke nem a falakban van.”) Meg lehetne ezt csinálni, csak másfajta gondolkodásmódra lenne szükség. Majd utódaink megcsinálják.

Benkő Fruzsina, az In Da House Alapítvány vezetője folytatta:

Szociális munkás vagyok, évekig dolgoztam Budapesten, gyermekotthonban, ifjúsági irodában, hátrányos helyzetűekkel, cigány gyerekekkel, fiatalokkal, magamba szívtam egy csomó elégedetlenséget. Mit ad a rendszer, mit nem ad? Hivatásomat nem tudtam úgy megélni, hogy majd azt mondjam: megérte. A gyermekvédelmi rendszer alkalmatlan arra, hogy valódi esélyeket adjon, tűzoltás történik, ahelyett, hogy ne is gyulladjon ki. 2013-ban született az elhatározás. 2014-ben Borsodban megtartottuk az első gyermekfoglalkozásokat. Létezett néhány civil minta. Az Igazgyöngy, a Toldi Tanoda már működött Lencse Máté vezetésével, Bagon a Bagázs, Bódis Kriszta a Hétes telepen gyerekeket fejlesztő programot vezetett, s ma is vezet Ózdon. Volt néhány kezdeményezés, melyhez tudtam kapcsolódni, példaképként tekinteni rájuk. Valami hasonlót szeretnék; Budapestről eljönni, s olyan helyen belevágni, ahová más nem menne. Az egyetlen elég sokat tanultunk arról (a Társadalomtudományi

Karon), hogy a társadalom milyen állapotban van, s hogy erre egyre rosszabb a helyzet, hogy elég sokat költenek el azért, hogy a hátrányos helyzetűek jobb helyzetbe kerüljenek, de valamiért mégse történik meg. Miért nem sikerül? Hol siklanak félre a dolgok? 2014-ben kezdtünk. Az álom: egy olyan gyerekprogram, mely kicsi korban kezdi őket fejleszteni rugalmas, fenntartható módon. Ritók Nórihoz hasonló gondoltam, de más irányba mentünk, inkább megmaradtunk az oktatás, fejlesztés terén, de már több mint 200 gyerekkel.

Az In Da House önkéntes program. Ellensúlyozni akarjuk a cigány gyerekeket érő negatív hatásokat (rasszizmus, Pygmalion-effektus). De jó lenne, ha a pedagógusok olyan kedvesek és jókedvűek lennének, mint az ÁMK-sok, de a pedagógusok meg vannak fáradva, nem tudják kezelni a helyzetet, ahol csak hátrányos helyzetűek élnek, akik már az iskolába is többéves lemaradással kerülnek, ahol már alig van pedagógusvégzettségű ember. Ez már rendszerhiba. Visszatérve a rasszizmusra: ez nagyon befolyásolja a gyerekeket. A miénk önkéntes program: önkéntesek érkeznek, foglalkoznak a gyerekekkel, akik szeretik, hisznek, bíznak bennük, s nemcsak a negatívát kapják a többségi társadalom képviselőitől, hanem a pozitívát is, akkor tán nem peremre szorulva élük életüket.

Sok gyerek érintett a szegénységgel, képességnehézségekkel, minden harmadik gyereknek gondja a matek, minden ötödiknek a szövegértés. A romáknak rosszabbak a jegyei, függetlenül a szülők

iskolai végzettségétől. Ami még van: szomorú, de az általános iskola végére már nincsenek ezeknek a gyerekeknek állmaik. Elvesztették őket. A tömegesített utakra fókuszálnak, szakácsok, pincérek, kozmetikusok, fodrászok – ezt képzeli róluk ma a többségi társadalom, illetve, terveik, ha vannak, attól függenek, milyen szakképzés van a környéken. Jobbára fizikai szakmák. A csillogó szemű kisgyerekekből 12-13 éves korukra szürke tekintetű depressziós gyerekek lesznek, akik nem hiszik, hogy bármire képesek.

Mit csinál az IDH Borsodban? Három faluban s egy cigánytelepen (Fügöd) van kora gyermekkori program, iskola-előkészítő és tanoda. (Nem az „állami” tanoda, ti. két éve költségvetési soron van a

a pedagógusok meg vannak fáradva,
nem tudják kezelni a helyzetet

gyermekvédelmi törvény alapján, de mi nem pályáztunk.) A kora gyermekkori programnak lényege: minél korábbi életkorban avatkozunk be, annál többet dolgoznak le a hátrányból. Ugye az „állami” Biztos Kezdet Gyermekházakba a szülőknek, gyerekeknek *be* kell menni, nem hozzájuk mennek *ki* valakik. Nem is igen használják, legalábbis mifelénk nem. Mi pedig *kimegyünk*. Nem várjuk meg, hogy a segítségre szoruló szülők jöjjenek (miközben apaként, anyaként „okénak” gondolják magukat). Mi „kiegészítjük” őket. Fejlesztőjátékokat, könyveket viszünk házhoz, ami e háztartásokban nem található. Montessori-torony nincs, csak játékautó meg plüssállatka. Önkénteseink kiviszi a játékokat a családokhoz, s ott játszanak a gyerekekkel. Hatékony a program 0–5 évig. Fügödön olyan sok a

gyerek, hogy már nem bírjuk önkéntesekkel (nálunk 1 : 1 arány a törekvés), itt szakemberek járják a családokat. Az iskola-előkészítő programról is szólok. Ez a nagycsoportosokkal zajlik. Összegyűjti a kisbusz, s elviszi

őket a fejlesztőközpontba, ahol szocializációs játékokat játszanak, a

második félévben anyanyelvi, matematikai játékokat, illetve kis- és nagymozgások fejlesztése zajlik. Aztán a tanoda. Elkísérjük őket a középiskola végéig. A kamaszokat megtartani nagyon nehéz.

Annyi a változás, mivel sok a gyermek, hogy mostantól kettéválík a tanoda, az első három évben egyéni foglalkozást tartunk, utána az ún. nagytanodában kiscsoportosan, kooperatív technikával dolgozunk. Emellett ott az egészségügyi program: fülészeti, szemészeti szűrés, akikkel baj van, őket szakemberhez juttatjuk. Egy optikának köszönhetően szemüveget kapnak. Táboraink vannak – minden gyereknek jár egy nyári tábor. Működik az adományozási program (tanszer, ajándék), idén nyitunk adományboltot, ahol olcsón tudnak vásárolni. Most még ruhavásár van kétszer egy évben. De ezt leválasztanánk a programról.

A növekedésünk... Kezdetben húsz gyerek jött, s júliustól decemberig 51 önkéntes segített havonta. Ehhez képest hamarosan át fogjuk lépni a támogatott gyerekeket illetően a kétszázas létszámot; immár több mint száz önkéntes közreműködésével már hetente foglalkozunk a rászorulókkal. Egy pici gyerekekkel fél-háromnegyed órát, nagyokkal két órát. Van vállalkozásunk, vendégház Perén, helyi

családdal. Három helyen dolgozunk. Encsen, Hernádszentandrás – s munkatársaink Budapesten egy közösségi irodában, más szervezetekkel közösen dolgoznak (az épület tulajdonosa fél emeletet

ingyen rendelkezésre bocsát beteg vagy hátrányos helyzetű emberekkel foglalkozó ci-

Táboraink vannak – minden gyereknek jár egy nyári tábor.

vileknek). Az IDH különössége: az alapkonceptió. *A kiszolgáltatott helyzetet megakadályozni.* S ehhez mindenkinek köze van. Nem várunk az államra, a mi önkénteseink általában irodai munkát végző emberek, fordító, építészmérnök, bölcsődei gondozó, civil aktivista, cégnél HR-es, sokféle ember van itt nálunk.

A közös, hogy gyerekeknek akarnak segíteni. Nemcsak a gyerekekkel való munka közös, de az IDH épületének építése is. Módszertani munkacsoportunk is van, amelynek tagjai pl. a feladatlapok szakszerűségén öröködnék.

A pénzügyi fenntarthatóságról: nagyjából 70 milliós a költségvetés, több száz önkéntes kell, hogy ez működhessen: egy 12 fős, fizetésért dolgozó csapat van a háttérben, ahová tervezünk felvenni plusz embert. 70 millió, éveken belül 100 millió. Harmada magánszemély adománya, harmada vállalaté, harmada egy svájci magánalapítványé. Nem szoktunk nagyon pályázni. Mindenkit várunk, akinek még van szabad kapacitása egy kis világmegváltásra.

Somogyi Béla egykor volt debreceni ÁMK-igazgató, ma a városi-egyetemi Élmenycentrum alapító vezetője szólt ezután:

Kelet-Magyarországon maradunk, csak szerencsésebb pontjáról beszélünk. Különböző helyen élünk, a helyi feladatok más fókuszra irányítanak bennünket. '97 után „kiugrottam” az ÁMK-ból. Közben volt egy 14 éves periódusom a polgármesteri hivatalban, volt rálátásom a változásokra. 2008-ban indult az „agóra pályázat” EU-s pénzből; közművelődési tervek fejlesztését szolgálta. Az egyetemi központoknak volt egy „büntis” szakasz, voltak, akik nem kaphatták meg olyan egyszerűen a kétmilliárdnyi támogatást. A

„pólusvárosok”, ahol felsőoktatás van. Ez neheztől feltétel – de a helyzet igazán értékeremtővé vált. Nem az történt ugyanis, hogy a városi vezetés rábökött egy épületre vagy új telekre (a 15 agóra nagy része ilyen), hanem együttműködésre volt kényszerítve a város az egyetemmel. Mindkét félnek megfelelő projektet kellett nyújtani. Egy évig ment az ötletelés, mígnem az egyetem jalkiáltása elhangzott. 2005 táján a fizikatanári szakra egy jelentkező (!) jött, ez ijesztő volt. A természettudományos tárgyak utánpótlása eltűnni készülődött. Külföldi intézményjárás következett science centerekben. Megfogalmazódott: ilyesmit kéne csinálni. Közös formálódás után elfogadta a város. 2014-ben megépült az Agora Természettudományos Élményközpont. Olyan típusú épület, melyre Magyarországon nem volt példa (Győrben, Szegeden „öszvérmegoldással” oldották meg: Szegeden informatikai múzeum és közművelődés fonódott össze, Győrben az autóiparra koncentráltak. Miskolc visszalépett, a pécsiek a

olyan típusú épület, melyre Magyarországon nem volt példa

pályázatig se jutottak el. Debrecenben megszületett az Agóra, s amit matek–fizika tanárként, ÁMK-iskolában dolgozóként nem tudtam megvalósítani, arra most itt volt a lehetőség! 2014-től vezetem az intézményt, én voltam az első dolgozója. Örülök neki, hogy én válogattam a kollégáimat; huszoneves, éppen egyetemet végzett fiatalokkal sikerült a csapatot feltölteni. Könnyebb lesz őket nem „áttanítani”, hanem eleve ebbe a munkakörnyezetbe beilleszteni. Nonprofit kft. – ez jelent könnyebbséget, de

nem jelent végtelen szabadságfokot; városi támogatás nélkül nem tudnánk megmaradni, ezek nem piaci keretek. Debrecen 75%, 25% az egyetemé (utóbbi az infrastruktúrát, rezsi költségeket biztosítja – ez most nagy segítség), a város a feladatokhoz szükséges forrásokat nyújtja, s jelentős a saját bevétel is. (Belépőjeggel jönnek a látogatók. Kevés ingyenes program van.) Tudományos élményközpont vagyunk: azt próbáljuk kompenzálni, hogy az iskolában minimális számú, ráadásul szeparált természettudományos órákat kapnak a gyerekek (ezt tanárként nagyon fájlaltam, hogy szét lett vagdalva, logikai összhang nélkül). Itt a központban a természetről mint integrált egészről szerezhetnek tudományos tapasztalatokat a látogatók.

Debrecen szerencsés: van zeneiskola, aki sportolni akar, ott a sportkör, de a természettudományban megakadt a dialog. Az iskolákban egy-két szakköri foglalkozás zajlik. Nos, a mi intézményünk Debrecenben, a régióban is tud segíteni, a „piramisnak” nemcsak az alján, de a

tehetség gondozásban is. Van egy interaktív játszótér, a Csodák Palotájához hasonlóan önállóan, eszközökkel ki lehet próbálni jelenségeket. Tartunk természettudományos bemutatókat. Fizikai, biológiai, kémiai tematikákban. Vannak laborjaink: speciális kémia, fizika, robotika – eszközök és jó minőségű terek (a debreceni botanikus kert kellős közepén vagyunk) – az izotóplabor helyén. Nem konkurencia ez az iskoláknak, nem jobb fizikaórát, kémiaórát akarunk tartani. Ha egy osztály jön tanulmányi kirándulásra, vagy nálunk tart órát a kolléga, jó volna, ha nem kontrasztot látnának a pedagógusok – mi nem ellenséget akarunk teremteni.

Hogyan indultunk? Fölvettük a kapcsolatot az egyetemmel, a néprajzi tan-székkal, s a modern élelmiszerklaszterrel (mely a még nem létező élelmiszerekkel kísérletezik, pl. gluténmentes ciroklesztel). Próbáljuk ezt együtt megmutatni! Ha nagyszüleim tudták, hogy disznótörkor hogyan tartósítunk, akkor vessük egybe ezzel. Hogy „szuvidálunk”, „konfitalunk”, és sokszor nem tudjuk, hogy ezt a szüleink is tudták (még én is): abálták a húst, lesütötték, s májusban is a bődönből ették. Nem tudták, hogy mi a fizikai-kémiai magyarázata. Ezt a komplexitást mutatjuk be.

Hogy például egy konyhában a gyerek ne csak az ételt lássa, picit lásson mögé, mi történik egy főzés során. Aztán a kiállítások. A festmények mellett információk. Lovas ember karikás ostort csattogat. Poszteren látható, mi történik, amikor csattan az ostor – a hangrobbanást is

Poszteren látható, mi történik, amikor csattan az ostor – a hangrobbanást is értse meg a látogató.

értse meg a látogató. Gyönyörű szinkavalkáddal a modern színösszeadás-kivonás tudományát demonstráljuk (akár azt, hogy egy nyomtató miképp dolgozik). Ilyen megközelítéssel végezzük a természettudományos ismeretterjesztést. Nem csupán tobzódik a látogató az interaktív játékokban; a bemutatók is ilyen szellemben zajlanak. Táboroztatunk nyaranta. 4-500 gyerek jön egyhetes táborba. Viszszajárnak, főleg, akiket intenzívebben motivál a természettudomány, de az is jön, aki azt hallotta, hogy ez jó. Intenzív a kapcsolatrendszer is.

Az ÁMK-gondolatban mi volt? Én a Megújuló Iskola Mozgalom (Loránd Ferenc egykori kezdeményezése) s az ÁMK-mozgalom révén viszonyulok így programokhoz, kapcsolatrendszerhez. A partnereket egyenrangú félként részessé tenni. Hogy tudjunk együtt dolgozni.

Új programunk: WATCH = Women at TECH. A környező ipari cégekkel hirdetjük. Még mindig alig váltak a nők a műszaki pályákra. 16 éveket, a fakultációt megelőző évben gimnazista lányokat szólítunk meg. Azt gondoltuk (ez is szemléletbeli lényeg): úgy indítjuk, hogy minden középiskola 10.

évfolyamát elhívjuk, hogy a többiek is lássák, mi az, amiben osztálytársaik részt vesznek, s visszavi-

hessék a megvalósított projekt munkát az iskolába (tanároknak is szerveztünk bemutatót, hogy értsék, a közösségnek végeztek munkát). A szülői kör a másik fontos elem. Számukra is szerveztünk beavatató programot. A szülők a lányokat rossz irányba motiválják: „nem kell

neked fiús szakmát választani”. Látható, hogy e programban mi zajlik, szerencsés lenne, ha lányukat segítenék ebben. 64 lány vett részt a programban, most tizenhat projekt munkát végeztek a National Instruments mentorálásával, komoly mérnöki feladatok szintjén is. 3D nyomtatás pl. A 16 éves lányok, ha motiváltak, ha megkapják a lehetőséget, s a partneriséget érzik, sok mindenre jutnak közösen. Nem elbújnak, hanem kijutnak a Campus Fesztiválra is, ahol bemutatják produktumaikat. Az egyetemmel, cégekkel azon dolgozunk: miképp ne engedjük el a lányokat, alumni-programként próbáljuk őket bevonni: nyári diák-munka, ősztől programokra várják őket – pályorientációs, rekrutációs célból – az egyetemen.

A tizenöt agóra közt nem vagyunk kakukktojás. Van agóraműhelyek közti együttműködés, évente 2-3 találkozó, ez is hajaz az ÁMK-találkozók tradícióira (Baja, Pécs), más környezetben látva látni a közös és egyéni vonásokat.

Az agórák az elmúlt három évben Felvidéken, Erdélyben, Újvidéken tanulmányúton építették a kisebbségek iránti szerepvállalásuk szerkezetét. A műhely

mentora a Nemzeti Művelődési Intézet. Tizenhárom agóra köz-művelődési intézmény. Ez termé-

szetes napi kapcsolat, mi is próbálunk ezzel élni. A Szakkör nevű programon a népi kismesterségekre volt lehetőség szakköröket szervezni. Bevállaltunk kettőt, látszólag távolit. Nemezelés és mézeskalács-készítés. A nemezelést egy iskolával közösen (a józsai Gönczy Pál

iskolában – itt erős a népi mesterségek iránti érdeklődés, feltételek is adottak). Mi annyit tettünk, hozzá, hogy itt is felmutattuk a természettudományos oldalát a dolognak; ha elgondolja valaki, miért is tapadnak össze a gyapjúszálak, már a profilunknál vagyunk. S ugyanígy a mézeskalácsnál is: hogyan lesznek a különböző ízek, különböző hőfokok hatására – ezt belső csapatépítésben alkalmaztuk. Közösségi, beszélgetős, zenehallgatós elemény volt.

Ezeket folytatjuk. Igyekszünk e műfajt a tudomány szintjén tartani. Erősek vagyunk csillagászatban, robotikában. Srácok járnak hozzánk hét éve, kiskamasz koruktól, most jöttek haza Portóból, a robotika Európa-bajnokságról, s tán Bangkokba is eljutnak.

Nagy kontraszt, de valakinek ez is feladata, hogy még további röptetést biztosítson. Vannak, akikért nagy cégek vadásznak, már többet tud némelyik, mint amit az egyetemen tanulnak, saját korszaltálynak mintaként mutatjuk be őket. Hisz a kortárs minta jóval hitelesebb. Hoznak mindig valakit a haveri körből.

Az agóra hasonló megfontolásból született, mint annak idején az ÁMK. Olyan

s ugyanígy a mézeskalácsnál is:
hogyan lesznek a különböző ízek,
különböző hőfokok hatására

tér, ahol komplexebben viszonyulnak, nem egyszerűen, csupán művelődési funkcióval, hanem úgy:

miképp segítsék a közösségeket. Közösségi művelődésről beszélünk. S hogy nem csupán a művelődési komponens kerül előtérbe, én ezt tekintem jellemző „ÁMK-komplex gondolkodásnak”. A közösségek igényeit támogatni – ez az erős hatás titka. Ez az aktivitás az agóra-mozgalomban is

nagyon erős. Az értékek ne egy kis közegben hasznosuljanak, hanem hozadéka duplikálódjék, multiplikálódjék, jussunk el sok helyre – a testvér-ágórák kapcsolatában ez van jelen. Szívesen bejelentkeznék ajándékként egyeztetett időben egy kis „varázslással” Hernádszentandrásra mi is.

Bak Józsefné ÁMK-alapító Sarudról Szabó Irmához csatlakozott hozzászólásában: Abszolút élő – vallotta – az ÁMK-eszme. A tudós elmék közt a helyiekről szólnék. Kezdetben kellett, akik meghallották őket. Itt van a „nyaktag” története. Pásztor Endre, a létrehozás idejének – a hetvenes évek eleje! – tanácselnöke azt is gondolhatta volna, amikor Jeney, az építész ezt az ötletet előadta: „elmész te...”. De érdemesnek tartotta foglalkozni vele, s lám, az eredmény máig itt van a találkozóra érkezettek fejében, szívében – nem visszakoztak.

Heinrich Tamás Benkő Fruzsinahoz szólt többek nevében: a vidéki magyar valóságot képviselik, s ennek ő nagy tisztelettel adózik.

Eszik Zoltán a debreceni ÁMK történetére emlékezvén idézte fel mai munkáját, s hogy a tudás mint ilyen nem válik külön az élet egyéb területeitől. Az a valódi tudás, amit át tudunk vinni a mindennapok világába. Ma ilyesmikben dolgozom – mondta –, s ehhez hallatlan iskola volt az ÁMK-tapasztalat.

A következő megszólaló *Varga János* nyugdíjas tanár volt. Az egykori Pávákör vezetője a cigány népzene egykori feldolgozóját, Csenki Imrét idézte. Egykori mestere szolgáltatott neki mintát, az ÁMK-működés második szakaszában,

amikor megjelent az „új népesség a sarudi parton”. (Ez az Illyés Gyulától vett idézet most a betelepülő cigányságra utal.) Így emlékezett a fejlesztőprogramokra: a nemzetközi hírű festő, Péli Tamás vezetett rajzsakkört, Rácz Györgyi, az akkori Országos Pedagógiai Intézet referense szervezte be. Én meg énekkönyvet készítettem kiegészítő anyag gyanánt az ének-zene tantárgyból. Ma már Zuglóban élek. Azt üzenem: legyetek büszkék mindarra, amit elkezdtünk, amíg tudtuk, csináltuk, mai napig látom, hasznos volt, s hasznos lenne mind a mai napig, Amikor olyan dolgokat látok, hogy a volt tanítványok, akiket mindenki lenézett, s amikor Pesten találkozunk, úgy üdvözlnek, mint egy rég nem látott havert, akkor mindig kihúzom magam. Nekem jó volt az ÁMK-ban dolgozni, igyekeztem minél jobbat nyújtani. Amikre rákapcsolódtam, igyekeztem legjobb tudásom szerint végezni. Hiányzik sok minden. A mai gyerekek közé már nehezen tudom elképzelni magamat.

Berényi Zoltán egykori sarudi iskolás, a BOSCH fejlesztő mérnöke szólt hozzá

legyetek büszkék mindarra,
amit elkezdtünk

az elhangzottakhoz. Miért volt nekem jó járni a sarudi ÁMK-ba? Sokáig nem kellett ezen gon-

dolkodni. Szerencsésnek érzem magam, hogy ott cseperedhettem fel. A legnagyobb legmarkásabb élmény az, amit úgy tudok megfogalmazni: számunkra az iskola nyitva volt, a szó szoros értelmében (átvitt értelemben is), nem csak iskolai időben, azon túl is, odajártunk vissza focizni, barátkozni, a termek is nyitva voltak, firkálhattunk a táblára, felállhattunk a színpadra, énekelhattunk, verseket mondhattunk, minden

marhaságot csinálhattunk. Sorsomat meghatározó élményem is van ezzel kapcsolatban. Emlékszem, hogy délutánonként azzal „csajoztam”, hogy kipakoltam a fizikai szertár eszközeit a

vitrinből (lehetett), „menőzhettem”, hogy bekapcsolhattam a motorokat, meg áramkört csinálhattam, Végh Mihály igazgató ezt engedte, meghatározta pályámat, egész életemet, amit ezzel a nyitottsággal kaptam. Fizikus lettem. Gépi tanulási algoritmusokkal foglalkozom fejlesztőközpontban. Még egy dolgot mondanék a nyitottsággal kapcsolatban: most tanultam meg azt értékelni (már gyerekeim is iskolások). Jó iskolába járnak, nincs panasz, kedvesek a pedagógusok, De 7.30 és 7.45 közt kell megérkezni. Nem egy örömteli dolog, amikor véletlenül öt perccel hamarabb érkezünk, s kinn a fagyban állnak a gyerekek, nem engedik be őket. Ennek kontrasztjában megjelenik: ez nálunk mennyire nem így volt, milyen gyerekközpontú volt akkor! Nyilván a kor szelleme más volt. Voltak ünnepek, azokra is emlékszem, mind a pávakörben, énekkarban énekelhettem, volt ott mozi, hétvégenként játszóház,

Ez nálunk mennyire nem így volt,
milyen gyerekközpontú volt akkor!

nemezeltünk, kézműves dolgokat csináltunk. Előfordultak színházi előadások is. Még volt rá figyelem, pénz, lehetőség.

Eléggé színészsé-
ték azokat az éve-
ket. Kis falu volt
Sarud. Utólag már

tudom, hogy kísérletek folytak, emlékszem a látogató kutatókra is. Kis falu – éreztük a hátrányát? Én nem. Gimiben is jól tanultam, jól vettem az akadályokat, a doktori iskolában is kiteljesedhettem. Biztos, hogy jó alapokat kaptam.

A *zárszóban* a következő találkozóra meghívhatókról, meghívandókról, s lehetséges projektekről, tevékenységekről esett szó. Most csak annyit erről, hogy: van még dolgunk. És kötelességünk, hogy még a legkisebbeknek is jusson, a legnehezebb esztendőket segítsük lélekkel túlélni. Erővel nem tudjuk az államosítást visszaforgatni. De lélekben meg akarjuk tartani a megtartandó értékeket. Hogy kezdhesünk még mondatot úgy: egy jobb korban... Szükség van erre, hogy különböző nemzedékek megfogassák egymás kezét.

Jó szelet a Tisza-tóral!

